

Historický hřbitov a jeho management, pozice a vnímání očima mezinárodních dokumentů, chart a kodexů správné praxe*

David Pecháček

Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, Ústav historických věd
e-mail: david.pechacek@student.upce.cz

Abstract

Paper examines historical cemeteries and their perception, protection, and management in the context of national laws and international documents, charters, and codes of practice. After an introductory explanation of the differences between English and Czech terminology used in international documents, which often differ significantly from the meanings of their Czech equivalents, the article focuses on the legislation protecting historical cemeteries in selected countries, as well as their specifics and strengths. The article further analyses international documents, focusing on parts that can be applied to the specific issue of historical cemeteries. It also explores possible definitions of cemeteries as historical monuments and their integration into the surrounding environment and urban fabric. Other analysed topics include the significance of authenticity and cultural identity, as well as issues related to the restoration, protection, and maintenance of funerary monuments.

Klíčová slova:

historické hřbitovy; kulturní dědictví; legislativa; mezinárodní dokumenty; ICOMOS; UNESCO; Rada Evropy

Keywords:

historical cemeteries; cultural heritage; legislation; international documents; ICOMOS; UNESCO; Council of Europe

Úvod

Jedním ze základních nástrojů přístupu k objektům historické a kulturní povahy jsou mezinárodní dokumenty, úmluvy a charty globálně uznávaných institucí. Na poli mezinárodní spolupráce existuje mnoho vícestranných i bilaterálních smluv a dohod, nicméně v tomto textu se budeme zabývat dokumenty vzniklými z iniciativy mezinárodních organizací, jako je například United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization,¹ International Council on Monuments and Sites,² nebo Council of Europe.³ Text je zaměřen na historické hřbitovy, které nedisponují vlastním mezinárodním dokumentem. Výzkum je proto zaměřen na pozici funerálních památek ve sledovaných dokumentech, eventuálně aplikovatelnost dokumentů na tuto část hmotného kulturního dědictví. Hlavním cílem příspěvku je najít v obecně platných principech metodické nástroje vhodné pro management a péči o tuto specifickou skupinu chtěných památek.

(*) Původní příspěvek zazněl na online konferenci *Historické hřbitovy sudetské oblasti: aktuální směry výzkumu*, konané 8. 11. 2022 Univerzitou Pardubice, Fakultou restaurování v rámci projektu MKČR NAKI II *Paměť hřbitovů: Průzkum a dokumentace pro udržitelnou péči o sepulkrální památky v oblasti někdejších Sudet*.

(1) Dále jen UNESCO.

(2) Dále jen ICOMOS.

(3) Mnoho z těchto dokumentů v originále i v českém překladu se nachází v Jana Poláková (ed.), *Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví*, Praha 2007. Originály všech dokumentů lze najít na

Analyzované mezinárodní dokumenty jsou většinou psány ve francouzštině a angličtině a překlady do národních jazyků zemí, které ratifikovaly příslušné charty, již nejsou plně oficiální, pokud se nejedná o dokument uveřejněný ve sbírce zákonů. Proto, než se pustíme do hlubšího rozboru jednotlivých dokumentů a toho, jakou roli v nich hrají historické hřbitovy, je nutné nejprve osvětlit alespoň základní anglickou terminologii. Jelikož se jedná o metodologické a normativní prameny, považujeme za vhodné krátce představit zasazení ochrany historických hřbitovů v legislativách několika zemí euro-atlantického kulturního regionu. Je pravdou, že mezinárodní úmluvy většinou nejsou ukotveny v zákonících jednotlivých zemí a jejich dodržování tedy není vymahatelné na soudní úrovni, nicméně jejich porušení může vést k profesním problémům, ztrátě licence, a hlavně poškození památek a jejich významu.

Oblast našeho zájmu se z převážné většiny řadí do oboru památkové péče. Nicméně samotný termín památková péče, do angličtiny běžně překládán i jako *culture heritage care*, se v anglosaské terminologii prakticky nevyskytuje.⁴ Dalším faktem, který nám terminologii komplikuje, je to, že neexistuje žádná oficiální mezinárodní terminologie. V britské angličtině se tedy setkáváme s termíny *heritage preservation* nebo *heritage conservation*. V americké angličtině se nejběžněji používá sousloví *historic preservation*. Při studiu mezinárodních dokumentů tedy narazíme na všechny tyto pojmy, které vždy znamenají to, co česká památková péče. Dalšími běžnými termíny s na první pohled subtilními rozdíly jsou *preservation*, *conservation*, *restoration* a *renovation*.⁵

Prezervace a konzervace jsou z českého pohledu asi nejzaměnitelnější termíny, jelikož *preservation* je často překládáno jako konzervace, i když je mezi těmito termíny diametrální rozdíl. Prezervace, či přesněji preventivní prezervace, představuje vytvoření podmínek, při kterých objekt kulturní hodnoty dále nechátrá a je tak zabráněno jeho dalšímu poškození. Konzervaci je myšlen multioborový přístup k předmětu kulturní povahy, který obsahuje širokou škálu úkolů od kompletního průzkumu předmětu i pramenů jeho se týkajících, zajištění stability předmětu, vytvoření plánu managementu, ochrany a využití až po pečlivou dokumentaci, a to vše, pokud možno, s minimálními zásahy do objektu. V ideálním případě by měl být předmět po takové péči ve stavu, který by nevyžadoval další zásahy ani výzkumy. *Restoration* je pak identické s českým restaurováním a *renovation* s českou renovací, s tím, že obojí může být součástí konzervace.

Ochrana historických hřbitovů na národní úrovni

Než budeme hovořit o mezinárodních dokumentech, je záhodno zastavit se na moment u národních zákonů, jelikož nám mohou poskytnout představu o tom, co lze očekávat od dokumentů mezinárodních. Ochrana historických hřbitovů na národní úrovni většinou nedisponuje speciálními zákony a je řešena v rámci jiných zastřešujících norem. Výjimku tvoří vojenské hřbitovy, které jsou řešeny vlastní speciální legislativou.⁶ Každý stát⁷ však vytvořil ekvivalent českého zákona o pohřebnictví,⁸ v rámci něhož jsou řešeny převážně věci spojené s aktivním využíváním hřbitovů, nicméně některé země, například Velká Británie a některé státy USA, zasadily základní ochranu i do tohoto typu zákona.⁹ Každá země také hroby chrání proti přímému fyzickému poškození způsobenému vandalstvím a hanobením hrobu či lidských pozůstatků v textech trestních zákoníků.¹⁰

oficiálních stránkách příslušných organizací.

(4) Existují výjimky jako např. Cecilia Lizama Salvatore, *Cultural Heritage Care and Management: Theory and Practice*, Lanham 2018.

(5) Překlad termínů dále použitý v textu: *Preservation* – prezervace (významově zachování v aktuálním stavu); *Conservation* – konzervace; *Restoration* – restaurování; *Renovation* – renovace.

(6) V rámci české legislativy je to zákon č. 122/2004 Sb., o válečných hrobech a pietních místech a o změně zákona č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a o změně některých zákonů. Ostatní státy pak disponují obdobnými, často rozsáhlejšími, zákony.

(7) Respektive každý ze států, ke kterým byla provedena rešerše, tj. Česká republika, Francie, Itálie, Německo, Norsko, Rusko, Řecko, Spojené státy americké a Velká Británie.

(8) Česká republika, Zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a o změně některých zákonů, in: Česká republika, *Sbírka zákonů*, 2001, částka 98, s. 5669–5682.

(9) Velká Británie, *General Act 1853 Chapter 134 16 and 17 Vict, Burial Act 1853*, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Vict/16-17/134/data.pdf>, vyhledáno 29. 6. 2021, §1.; VELKÁ BRITÁNIE, *General Act 1981 Chapter 18, Disused Burial Grounds Act 1981*, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/18/data.pdf>, vyhledáno 29. 6. 2021, §2.; Indiana USA, *14 Indiana Code, Article 21 Chapter 1 – Division of Historic preservation and Archeology*, <https://law.justia.com/codes/indiana/title-14/article-21/chapter-1/>, vyhledáno 29. 6. 2021, §26.5 písm. d.

(10) V rámci české legislativy to jsou § 358 a 359 zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku.

Největší ochranu požívají historické hřbitovy v rámci zákonů o památkové péči, nicméně opět nedisponují vlastní kategorií a jsou obsaženy v obecně daných formulacích. Francie v *Code du patrimoine* zřizuje dvě úrovně ochrany, vyšší *classé*, památky klasifikované pověřeným úřadem, a nižší *inscrit*, zapsané. Hřbitovy pak mohou být chráněny v rámci obou skupin a pro legislativní účely je celý hřbitov chápán jako budova.¹¹ Itálie chrání své národní kulturní dědictví zákonem *Codice dei beni culturali e del paesaggio*, který je nevšední především tím, že kombinuje ochranu kulturního i přírodního dědictví a kulturní krajiny. Hřbitovy v něm požívají dvojí ochranu, a sice jako součást kulturního dědictví a jako součást definice *kulturních statků náboženského zájmu*, dle které se na ně vztahuje speciální ochrana a výjimky.¹² Zákon Ruské federace umožňuje definovat pohřebiště, mauzolea a nekropole jako historické a kulturní památky a dělí je dle významu na národní, regionální a lokální.¹³

Nečekaná může být podobnost mezi památkovými zákony Řecka a Norska, jelikož oba využívají instituci automatické ochrany. V Norsku jsou za památky brány všechny doklady lidské činnosti vzniklé před rokem 1537 a stojící struktury vybudované před rokem 1649 a jako takové jsou chráněny nejvyšší možnou měrou.¹⁴ Kostelní hřbitovy, respektive jejich kontext je také nepřímě chráněn zákonem o norské církvi, který vyžaduje speciální povolení při zásazích a výstavbě v okolí 60 metrů od kostela.¹⁵ V Řecku jsou všechny nemovité statky vzniklé již před rokem 1830 chápány jako *αρχαία*, starobylé.¹⁶ V Řecku i Norsku pak mohou být při splnění daných podmínek zapsány i novější objekty s historickou či kulturní hodnotou.¹⁷

Jiný systém existuje ve federacích jako je Německo a Spojené státy americké. V těchto zemích jsou záležitosti týkající se kulturního dědictví řešeny převážně na úrovni jednotlivých států a celostátní záštitu mají pouze vojenské hřbitovy a aktivně využívané hřbitovy v rámci pohřebních zákonů. Zde však můžeme zdůraznit, že pohřební zákony nemusí vždy lidské pozůstatky chránit na věčné časy. Například právě v komentáři k německému trestnímu zákoníku se dočteme, že ochrana proti zneuctění mrtvoly končí po „rozkladu osobnosti“.¹⁸ V USA existují sice také celostátní památkové zákony, nicméně mnohem větší váhu a také mnohem konkrétnější jsou zákony jednotlivých států. Některé z nich mají dokonce speciální zákony, které jsou zaměřeny pouze na ochranu historických hřbitovů.¹⁹ Zejména můžeme zmínit zákon státu Oregon, který definuje podmínky, dle kterých jsou historické hřbitovy chráněny jako kulturní památky, a který zároveň automaticky prohlašuje lidské pozůstatky na těchto hřbitovech pohřbené déle než 75 let za archeologické dědictví.²⁰

Prvenství v počtu i obsahu zákonů konkrétně se zabývajících hřbitovy však patří Velké Británii. První zákony o pohřebnictví, které obsahovaly i jejich ochranu, vznikaly již v 50. letech předminulého století. V roce 1884 pak vyšel *Disused Burial Grounds Act*, zákon o nepoužívaných pohřebištích, který umožňoval prohlásit hřbitov za nepoužívaný. Taková pohřebiště, jedná se převážně o kostelní hřbitovy, které již nebyly s to uspokojit poptávku a docházelo na nich místo, jsou pak chráněny proti zásahům a alternacím.²¹

V rámci *Open Spaces Act*, zákona o otevřeném/veřejném prostoru, z roku 1906 jsou pak hřbitovy považovány za prostor, který má být otevřen pro veřejnost a má se dbát o jeho zachování a udržení v dobré kondici.²² Pokud budeme dále analyzovat anglické zákony a historii jejich hřbitovů, dojdeme k závěru, že hřbitovy jsou chápány jako zahrady či města mrtvých,²³ a to jak ve fyzické tak metafyzické rovině, a jsou dle

(11) Francie, *Code du patrimoine*, <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006074236/>, vyhledáno 29. 6. 2021, čl. L621-1 a L621-25.

(12) Itálie, Decreto Legislativo 22 gennaio 2004, n. 42, Codice dei beni culturali e del paesaggio, in: *Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana*, 2004, č. 45, 24. 2., čl. 2 a 9.

(13) Rusko, Федеральный закон „Об объектах культурного наследия (памятниках истории и культуры) народов Российской Федерации“ от 25.06.2002 N 73-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_37318/, vyhledáno 29. 6. 2021, čl. 3.

(14) Norsko, *Lov om kulturminner* [kulturminneloven], Oslo 1979, § 3–6.

(15) Norsko, *Lov om Den norske kirke* (kirkeloven), Oslo 1996, § 17–21.

(16) Řecko, ΝΟΜΟΣ ΥΠ ΑΡΙΘ. 3028 Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, in: *Ephemeris tes kyverneseos tes Hellenikes demokratias*, 2002, A 153, čl. 6 odst. 1 a 2.

(17) Řecko, ΝΟΜΟΣ ΥΠ ΑΡΙΘ. 3028 Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, in: *Ephemeris tes kyverneseos tes Hellenikes demokratias*, 2002, A 153, čl. 6 odst. 1 a 2. Srov. Norsko, *Lov om kulturminner* [kulturminneloven], Oslo 1979, § 15.

(18) Klaus Mießbach, *Münchener Kommentar zum Strafgesetzbuch* 3: §§ 80-184g, Tübingen 2012, §168 StGB.; Carsten Roth, *Eigentum an Körperteilen. Rechtsfragen der Kommerzialisierung des Menschlichen Körpers*, Berlin, Heidelberg 2009.

(19) Indiana USA, 14 *Indiana Code, Article 21 Chapter 1 – Division of Historic preservation and Archeology*, <https://law.justia.com/codes/indiana/title-14/article-21/chapter-1/>, vyhledáno 29. 6. 2021, § 26.5 písm. d.; Mississippi USA, 16 *Mississippi Code, Chapter 6 – Criteria for the Certification of Historical Significance of Abandoned Cemeteries under the Provisions of House Bill No. 780 Laws of Mississippi*, 1971; Illinois USA, *Illinois Compiled Statutes*, <https://law.justia.com/codes/illinois/chapter-20/>, vyhledáno 29. 6. 2021, kap. 20 § 1.; Pennsylvania USA, *Act of Apr. 29, 1994, P.L. 141: Historic Burial Places Preservation Act*, § 3.

(20) Oregon USA, 30 *Oregon Revised Statutes Chapter 358 – Oregon Historical and Heritage Agencies, Programs and Tax Provisions; Museums; Local Symphonies and Bands; Archaeological Objects and Sites*, https://oregon.public.law/statutes/ors_chapter_358, vyhledáno 29. 6. 2021, kap. 358 § 905 a 920.

(21) Velká Británie, *General Act 1884 Chapter 72 47 and 48 Vict, Disused Burial Grounds Act 1884*, <https://www.legisla->

toho také chráněny, což dokazuje i jejich zapsání v Registru parků a zahrad.²⁴ Myšlenku provázání ochrany hřbitovů s ochranou zahrad a parků pak můžeme použít i pro studium mezinárodních dokumentů.

Po tomto zevrubném představení legislativ několika států je jasné, že historické hřbitovy povětšinou nedisponují vlastní kategorií v rámci památkové ochrany a spadají do obecných kategorií, eventuálně jsou chráněny v rámci ochrany zahrad a parků, a proto nelze ani očekávat samostatnou chartu, která by se věnovala problematice historických hřbitovů. Zkoumanými dokumenty tedy jsou charty řešící obecnou problematiku a je nutné zaměřit se na zmínky o veřejném prostoru, zahradách a zelených plochách. Nicméně k nim je přistupováno z pohledu aplikovatelnosti na téma historických hřbitovů. Zde je nutné si uvědomit, že hřbitov je komplexní, slovem Durkheima totální, téma, které nezasahuje pouze viditelnou rovinu bytí. První rovina historických hřbitovů sice obsahuje samotné hmotné funerální objekty, které samy o sobě mají historickou, potažmo uměleckou hodnotu, nicméně krom toho je při přístupu k hřbitovům nutné brát v úvahu ještě podzemní, archeologickou rovinu pohřebišť, která obsahuje lidské pozůstatky, k nimž je nutno přistupovat s náležitou pietou a úctou. Další rovinu hřbitova tvoří jeho vyšší, chceme-li transcendentní, význam. Tento význam může být náboženský, ale také ho může tvořit jeho sociální významnost pro místní komunitu. V mezinárodních dokumentech je tedy nutné hledat body zabývající se všemi výše zmíněnými kategoriemi.

tion.gov.uk/ukpga/Vict/47-48/72/data.pdf, vyhledáno 29. 6. 2021, § 3. Zákon byl z velké části novelizován v rámci: Velká Británie, *General Act 1981 Chapter 18, Disused Burial Grounds Act 1981*, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/18/data.pdf>, vyhledáno 29. 6. 2021, § 1 a 2.

(22) Velká Británie, *General Act 1906 Chapter 25 6 Edw 7, Open Spaces Act 1906*, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Edw7/6/25/data.pdf>, vyhledáno 29. 6. 2021, § 9–11 a 20.

(23) English Heritage, *Paradise Preserved: An introduction to the assessment, evaluation, conservation and management of historic cemeteries*, London 2007, s. 3 a 13.

(24) English Heritage, *Paradise Preserved: An introduction to the assessment, evaluation, conservation and management of historic cemeteries*, London 2007, s. 13–15.

(25) First International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments, *Athens Charter*, Athens 1931, čl. I., II. a IV.

(26) First International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments, *Athens Charter*, Athens 1931, čl. III.

Mezinárodní charty, úmluvy a další a dokumenty

Prvním skutečným mezinárodním dokumentem, který odstartoval moderní památkovou péči, je *Athens Charter* z roku 1931. Byť se jedná o z dnešního pohledu již překonaný dokument, tak to byl právě on, kdo položil základní kameny moderní památkové péče. Mnoho z nich, například důraz na místní podmínky a komunitu, udržení aktivního využívání památek nebo základní metody restaurování, se pak v revidované či původní podobě používá dodnes.²⁵ Z pohledu historických hřbitovů je významný třetí bod dokumentu:

„The Conference recommends that, in the construction of buildings, the character and external aspect of the cities in which they are to be erected should be respected, especially in the neighbourhood of ancient monuments, where the surroundings should be given special consideration. Even certain groupings and certain particularly picturesque perspective treatment should be preserved.

A study should also be made of the ornamental vegetation most suited to certain monuments or groups of monuments from the point of view of preserving their ancient character. It specially recommends the suppression of all forms of publicity, of the erection of unsightly telegraph poles and the exclusion of all noisy factories and even of tall shafts in the neighbourhood of artistic and historic monuments.“²⁶

Charta tedy dává velký důraz na okolí a kontext památek. V rámci ochrany kontextu a genia loci hřbitovů, minimálně těch, které jsou hodnotné, nicméně ne památkově chráněné, je však vymáhání tohoto bodu ve většině zemí velmi obtížné a pokud ochrana není zahrnuta v územním plánu, je prakticky nemožné zamezit výstavbě nevhodné stavby. Výjimku tvoří například již zmíněné šedesátimetrové ochranné pásmo u norských kostelů.

Dalším významným dokumentem je *The Venice Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites* z roku 1964, která dala podnět k založení iniciativy ICOMOS. Charta plynule navazuje na předchozí a upravuje ji dle současné metodiky. Opět zdůrazňuje význam okolí pro památku a dále dává na roveň historickou a uměleckou hodnotu objektů, což je významné hlavně pro standardizované náhrobky členů nižších a středních tříd.²⁷ Tyto principy jsou detailněji rozebrány v další části, která uvádí, že je nutné prezervovat tradiční zasazení památek a žádné nové konstrukce, demolice či modifikace by neměly narušovat vztahy mezi hmotami a barevností chráněných objektů. Konzervace by ale měla umožňovat využitelnost objektů, zároveň by ale neměla měnit dispozice a dekorace památky.²⁸

Charta dále mění metody restaurování památek. Athénská charta hovořila o možnosti použití nových materiálů při restaurování památek s tím, že má být nový materiál skryt. Benátská charta tuto poučku modifikuje tak, že nový materiál má být zakomponován harmonicky, zároveň však má být jednoduše rozeznán jako nový.²⁹ Extrémně významný článek pro historické hřbitovy je článek 7:

„A monument is inseparable from the history to which it bears witness and from the setting in which it occurs. The moving of all or part of a monument cannot be allowed except where the safeguarding of that monument demands it or where it is justified by national or international interest of paramount importance.“³⁰

Historické hřbitovy by bez svého historického kontextu a obsahu byly pouze bizarním, byť hodnotným, uskupením objektů. Přesun hřbitovů a náhrobků konsekventně přetrhává pouta objektů s místem i místní komunitou. Proto je potěšující seznání, že všechny zkoumané státy ve svých legislativách zakazují demolici nebo přesun hřbitovů. Jedinými výjimkami z tohoto pravidla jsou případy, kdy hřbitov stojí v cestě významnému veřejnému zájmu nebo pokud by svojí existencí ohrožoval veřejné zdraví.

Za krátkou zmínku také stojí *Convention concerning the Protection of the World's Cultural and Natural Heritage* přijatá v roce 1972. Sama v článku 1 definuje kulturní dědictví jako památky, skupiny budov i místa s význačnou historickou, uměleckou nebo vědeckou hodnotou, a to včetně archeologických míst.³¹ Že pod tuto definici spadají i historické hřbitovy, dokládá zhruba 80 zapsaných míst, které se plně skládají nebo alespoň částečně obsahují historické hřbitovy, pohřebiště a pohřební místa.³²

V tom samém roce se konalo třetí generální shromáždění ICOMOS, které vydalo *Resolutions of the Symposium on the introduction of contemporary architecture into ancient groups of buildings*. Byť se resoluce opět zabývá klasickou architekturou, lze její závěry interpretovat i v prostředí historických hřbitovů, jelikož většina zemí, krom například Velké Británie a některých států USA, nemá běžné prostředky k deaktivaci aktivního využívání hřbitovů, a tudíž se mezi historickými domy mrtvých nalézají i moderní hroby. Rezoluce tvrdí, že architektura je:

„fundamental part of the human environment, that architecture is necessarily the expression of its age, that its development is continuous, and that its past, present and future expression must be treated as a whole, the harmony of which must be constantly preserved, and that any historical monument or complex of buildings possesses an intrinsic value independently of its initial role and significance which enables it to adapt itself to a changing cultural, social, economic and political context while fully retaining its structure and character.“³³

(27) ICOMOS, *International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter 1964)*, Venice 1964, čl. 1 a 3.

(28) *Ibidem*, čl. 5 a 6.

(29) *Ibidem*, čl. 12.

(30) *Ibidem*, čl. 7.

(31) UNESCO, *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*, Paris 1972, čl. 1.

(32) UNESCO, *World Heritage List*, <https://whc.unesco.org/en/list/?search=burial&order=country>, vyhledáno 28. 6. 2021.

(33) ICOMOS, *Resolutions of the Symposium on the introduction of contemporary architecture into ancient groups of buildings*, at the 3rd ICOMOS General Assembly, in: ICOMOS, *Historic Towns*, Sri Lanka 1993, s. 49.

Rezoluce tedy propaguje do jisté míry schizofrenní teorii, že památky je nutné chránit, nicméně že jsou zároveň živou architekturou s právem se dále rozvíjet. To samé je však u hřbitovů běžné. Hřbitovy jsou živé, stále využívané a obnovující se organismy. Vznikají zde nové hroby, ulice a čtvrti, které musí nějakým způsobem reflektovat své okolí. Postavit moderní hrob v zástavbě historického pohřebiště se nikterak neliší od výstavby moderního domu v historickém centru města. Rezoluce navrhuje čtyři body, které umožňují výstavbu nové budovy za použití moderních technologií i materiálů, za předpokladu, že bude respektovat kvality svého okolí, které bude bráno za základní kritérium při vytváření budovy. Zároveň se však má vyvarovat přímého napodobování. To však nevylučuje odchýlení od tradičních forem hrobů k naprosté moderně, pokud to hřbitov svojí dispozicí umožňuje. Zářným příkladem může být „Slavín“ Vídeňského Centrálního hřbitova, kde vedle sekcí se staletí starými náhroby koexistuje zcela postmoderní část umělců 20. a 21. století.

V roce 1975 vznikla z pera Rady Evropy *European Charter of the Architectural Heritage*, kterou dále rozvíjí *The Declaration of Amsterdam*. Oba dokumenty dávají velký důraz na kooperaci památkové péče a územního plánování na úrovni rozvoje měst i celých regionů, koncept, který byl zmíněn již v předešlém dokumentu. Harmonie budovy a okolí a důraz na ochranu nejen významných objektů, ale celých skupin opět rezonuje těmito dokumenty.³⁴ Deklarace také přímo zmiňuje nutnost ochrany zahrad a parků, mezi které v tomto kontextu řadíme i historické hřbitovy:

„The conservation of these architectural complexes can only be conceived in a wide perspective, embracing all buildings of cultural value, from the greatest to the humblest – not forgetting those of our own day together with their surroundings.“

Pro správné zakonzervování hřbitova je tedy nutné pochopit všechny jeho jednotlivé aspekty od půdorysu, přes jednotlivé hroby až ke hřbitovní zdi, a to včetně nových elementů. Teprve poté lze vypracovat plán udržitelného managementu historického hřbitova.

Jedním z nejvýznamnějších a stále aktuálních dokumentů, které definují konzervátorský přístup k objektům kulturní povahy, je *The Burra Charter: Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance*. Byla schválena pouze státní pobočkou ICOMOS, má globální uplatnění. Charta byla sepsána v roce 1979 a byla čtyřikrát revidována, naposledy v roce 2013. Charta do jisté míry kodifikuje základní terminologii konzervátorské-restaurátorské práce, a hlavně definuje její principy, procesy a praxi. Z důležitých bodů můžeme vypíchnout například snížení zásahů do hmoty památky a jejího okolí na minimum, nutnost důkladného fyzického i pramenného průzkumu předtím, než je vypracován plán konzervace a managementu, udržení vizuálního a senzorického zasazení památky nebo zásad pravidelné údržby.³⁵ Pro teoretizování o funkci a ochraně hřbitovů je pak významný bod 7.1. *„Where the use of a place is of cultural significance it should be retained.“*³⁶

Hřbitovy byly paradoxně vždy centrem života. Byly aktivně využívány pro funerální, ale i společenské a sociální účely. Byly místem setkávání se specifickou interakcí mezi zúčastněnými, a to jak živými, tak mrtvými. Pokud historický hřbitov deaktivujeme, jako tomu je například u kostelních hřbitovů ve Velké Británii, neztratí tím hřbitov část své podstaty? Nepoškodíme tedy hřbitov tím, že ho zbavíme jeho funerální a konsekvantně i sociální funkce? Pokud však budeme pohřebiště dále aktivně využívat, bude s tím nutně spojeno nahrazování starých hrobů hroby novými. Tento obnovující proces byl v minulosti přirozený, nicméně aktuálně již nemusí být vždy žádaný. Proto je nutné u každého

(34) ICOMOS, Resolutions of the Symposium on the introduction of contemporary architecture into ancient groups of buildings, at the 3rd ICOMOS General Assembly, in: ICOMOS, *Historic Towns*, Sri Lanka 1993, s. 50.; Congress on the European Architectural Heritage, *The Declaration of Amsterdam*, Amsterdam 1975, nestránkováno.; Council of Europe, *European Charter of the Architectural Heritage*, Strasbourg 1975, bod 1–4.

(35) Australia ICOMOS, *The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance*, 2013, Burwood 2013, čl. 5, 8, 10 a 16.

(36) Australia ICOMOS, *The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance*, 2013, Burwood 2013, čl. 7 odst. 2.

konkrétního případu zhodnotit situaci a nastavit strategii, která nastolí equilibrium mezi aktivním adaptabilním využitím a samotnou památkovou ochranou.

Avšak z pohledu správy historických hřbitovů je nejvýznamnějším dokumentem *Florence Charter on Historic Gardens*. Charta vznikla ze zájmu Mezinárodní komise pro historické zahrady ICOMOS v roce 1981 a je prvním mezinárodním dokumentem upravujícím vztah a péči o zahrady, parky a kulturní krajinu.³⁷ Ochrany dosahující prvky jsou podle ní plán, topografie, vegetace včetně jednotlivých druhů, měřítka, barevnosti a rozvržení prostoru a výšky a také strukturální a dekorativní prvky.³⁸ Hřbitovy jsou, jako zahrady mrtvých, kosmickým významem idealizovaného obrazu světa a vydávají svědectví o kultuře, stylu, době a umělcově kreativité. Jako takové jsou pevně spjaté se svým okolím, a to ať již rurálním nebo urbánním, přírodním nebo uměle vytvořeným.³⁹ Z pohledu konzervace a plánu managementu charta výslovně zdůrazňuje nutnost zachování všech prvků na původním místě, pokud jejich přemístění není nezbytné k jejich přežití a také dbání na udržení ekologické rovnováhy a vyvarování se zásahů, které by tuto rovnováhu narušily.⁴⁰

Zde je však nutné připomenout, že na rozdíl od zahrad musí hřbitovy, hlavně ty stále aktivní, najít kompromis mezi památkovou péčí a adaptabilním využitím. O využití mluví i další část charty, která pro zachování kulturních hodnot umožňuje omezení přístupu, a hlavně udává etickou normu chování. „By reason of its nature and purpose, a historic garden is a peaceful place conducive to human contacts, silence and awareness of nature.“ Pro historické hřbitovy platí to samé, snad jen slovo „příroda“ bychom mohli nahradit slovem „předci“. Jednoduchá, avšak důležitá poznámka se nachází v článku 22, který říká, že pokud má zahrada/hřbitov ohradní zeď, počítá se i ta za součást areálu. Celkově charta udává, že se zabývá specifickou skupinou památek, která obsahuje i prvky přírody, a proto je nutné plány managementu upravovat dle jejích nároků, například rozvržením prací dle ročních období či vegetačních cyklů.⁴¹

Významným dokumentem nejen památkové péče je také *Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe* z roku 1985. Významná je také proto, protože vznikla z újmy Rady Evropy a stala se závaznou pro všechny signatářské státy. Mimo jiné se státy zavázaly stanovit ochranu architektonického dědictví za základní cíl plánování územního rozvoje, učinit z konzervace, propagace a zhodnocování architektonického dědictví významný prvek kulturní politiky, politiky životního prostředí a územního plánování nebo využívat chráněné statky s ohledem na potřeby současného života.⁴² Nevýhodou zůstává, že pro takové zacházení musí hřbitov disponovat památkovou ochranou.

Z pera Rady Evropy také vzešlo *Recommendation on urban open space* (86/11). Definice „městského otevřeného prostoru“ je v každé zemi jiná, nicméně se tento termín dá srovnat s českým veřejným prostranstvím, do kterého spadají i hřbitovy. Doporučení považuje veřejné prostranství za klíčovou součást městského prostředí a za historické dědictví. Je významným elementem architektonické a estetické formy města a slouží k sociální interakci a zlepšení života obyvatel města. K zaručení ochrany výše zmíněných hodnot by měla být zabezpečena adekvátní ochrana a využití prostoru a měly by být zredukovány chyby v plánování a nedostatečná koordinace dotčených úřadů. Zároveň by měl být zabezpečen bezproblémový přístup do těchto oblastí.⁴³ Doporučení 86/11 je také do jisté míry reflektováno ve *Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas*, která vznikla o rok později, v roce 1987, a za kvality s historickým charakterem považuje mimo jiné i vztahy mezi okolní architekturou a otevřeným prostorem.⁴⁴

(37) Tato věta je sice pravdivá, nicméně lehce zavádějící, jelikož poprvé se zájem o kulturní krajinu objevuje již v roce 1962, kdy z iniciativy UNESCO vzniklo *Recommendation concerning the Safeguarding of the Beauty and Character of Landscapes and Sites*.

(38) ICOMOS-IFLA, *Historic Gardens (The Florence Charter 1981)*, Florence 1982, čl. 4.

(39) Ibidem, čl. 5 a 7.

(40) Ibidem, čl. 13 a 14.

(41) Ibidem, čl. 11, 12 a 20.

(42) Council of Europe, *Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe*, Granada 1985, čl. 10 odst. 1–3 a čl. 11.

(43) Council of Europe, *Recommendation on urban open space* (86/11), Strasbourg 1986, čl. 1 a 2.

(44) ICOMOS, *Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas* (Washington Charter 1987), Washington 1987, čl. 2 odst. b.

Od počátku 80. let začínají mezinárodní dokumenty častěji artikulovat téma autenticity.⁴⁵ Autenticita jako pojem se poprvé objevuje již v Benátské chartě, nicméně plně kulminuje až v roce 1994 v takzvaném *The NARA document on authenticity*. Uchování autenticity památek je jedním z hlavních úkolů orgánů činných v památkové péči a pouze pokud je pochopena esence autenticity, lze zřídit úspěšný konzervační a managementový plán.⁴⁶

„Depending on the nature of the cultural heritage, its cultural context, and its evolution through time, authenticity judgements may be linked to the worth of a great variety of sources of information. Aspects of the sources may include form and design, materials and substance, use and function, traditions and techniques, location and setting, and spirit and feeling, and other internal and external factors.“⁴⁷

Hřbitovní prostředí je pak plné všech výše zmíněných zdrojů. Pohřebiště je místem střetu přírody, materiálu, řemesla a duchovních hodnot společnosti. Pro zachování autenticity historických hřbitovů je tudíž potřebné rozklíčování viditelných i neviditelných struktur.

Výše zmíněný dokument o autenticitě dále široce rozšiřuje *The Declaration of San Antonio* z roku 1996, za kterou může Americká národní komise ICOMOS, která ji dokonce dává do přímých souvislostí s kulturní identitou. Za významné faktory při vyhodnocování autenticity nepovažuje pouze historii, tradici a hmotné prameny, ale také sociální hodnotu památky. *„The role of these intangibles is an inherent part of the cultural heritage, and as such, their link to the meaning of the tangible elements of the sites must be carefully identified, evaluated, protected and interpreted.“⁴⁸* Dále je také rozpoznána lokální komunita a její vztah k památce, což je významná součást poznávacího procesu.

Z pohledu hřbitovů je významná část o dynamických a statických místech. Pohřebiště jsou vložena do skupiny statických míst, která jsou *„appreciated for their aesthetic value, or for their significance in commemorating persons and events important in the history of the community, the nation, or the world“*, a jako taková by měla být o to přísněji chráněna, jejich vývoj by měl být považován za ukončený a mělo by se trvat na jejich zachování ve stejné podobě. Dalšími statickými místy jsou archeologické lokality, což jsou historické hřbitovy do značné míry také. *„For a variety of reasons, the descendants of the original creators and traditional inhabitants have lost their direct link to the physical fabric of the site, thereby also weakening their ability to perceive and interpret the site’s meaning and value.“⁴⁹* Zde je nutné upozornit, že deklarace myslí především na domorodé obyvatelstvo, nicméně obecnou pravdou zůstává, že autenticita je při ztrátě archeologických artefaktů, kontextu naleziště potažmo hřbitova a zpretrhání svazků s pozůstalými, což je případ velké části historických pohřebišť, také ztracena.

Od počátku 21. století lze pozorovat větší důraz na okolní prostředí a téma kulturní krajiny. Důkazem toho je například *European Landscape Convention* Rady Evropy z roku 2000. Historická pohřebiště jsou nesporně součástí lidského prostředí i kulturní krajiny. V rámci především větších hřbitovů z 19. století bychom dokonce mohli mluvit o komponované krajině. Konvence dokonce uznává krajinu jako základ identity lidí.⁵⁰ O kontext památek se také zajímá *The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites*, krom toho však zdůrazňuje roli autenticity, dostupnosti památek a jejich interpretace a udržitelnosti. Interpretací infrastruktura, nebo chceme-li prezentace památky, její historie a závěrů výzkumů s ní spojených, je pro téma historických hřbitovů klíčová.⁵¹

(45) Např. ICOMOS-IFLA, *Historic Gardens (The Florence Charter 1981)*, Florence 1982 a ICOMOS Canada French-Speaking Committee, *Charter for the Preservation of Quebec’s Heritage. Deschambault Declaration*, Québec 1982.

(46) ICOMOS, *The NARA document on authenticity*, Nara 1994, čl. 8 a 10.

(47) Ibidem, čl. 13.

(48) ICOMOS National Committees of the Americas, *The Declaration of San Antonio*, San Antonio 1996, čl. 1 odst. 4.

(49) ICOMOS National Committees of the Americas, *The Declaration of San Antonio*, San Antonio 1996, čl. 1 odst. 5.

(50) Council of Europe, *European Landscape Convention*, Florence 2000, čl. 5.

(51) ICOMOS, *The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites*, Quebec 2008, zásada 1–4.

Hřbitov může znát dobře místní komunita, nicméně vzdálenější návštěvníci si na něm mohou připadat ztraceně. Navíc většina hřbitovů nedisponuje informačními tabulemi nebo podobnými materiály, a tak je často složité pochopit význam místa a jeho genia a genia loci. Charta je také prvním dokumentem, který ve větším rozsahu hovoří o principu udržitelnosti. Prezentační programy by měly být součástí konzervační strategie, rozpočtového plánování a managementu historického místa. Měly by přibližovat konzervační procesy a přispět k udržitelnosti památky pomocí osvěty. Zároveň by však interpretační infrastruktura neměla poškozovat hodnoty památky a měla by zajistit efektivní a pravidelnou údržbu.⁵²

Téma údržby jsme prozatím ponechali spíše stranou paradoxně proto, že se objevuje prakticky v každém dokumentu. Pravidelná údržba je hlavním nástrojem preventivní prezervace památek. Jelikož jsou historické hřbitovy exteriérovou záležitostí, je nutná pro jejich zachování nejen údržba, ale také pečlivý monitoring a snaha předcházet možná rizika. To vše by mělo být součástí konzervačního plánu, jak ho definuje například *ICOMOS New Zealand Charter for the Conservation of Places of Cultural Heritage Value* revidovaná do současné podoby v roce 2010. Novozélandskou chartu lze celkově použít jako muštr při vypracovávání plánu ochrany historických hřbitovů, jelikož obsahuje nejenom základní metodologii přístupu k objektům kulturní hodnoty, ale také pochopení a materiální i pramenný průzkum případu, zachování integrity a autenticity místa při použití minimálních intervencí a zásady použití objektu. Dá se říct, že charta v krátkosti shrnuje nejdůležitější body všech výše popsanych dokumentů. Krom tohoto také obsahuje osnovu konzervačního plánu, ve které se mimo jiné uvádí, že by konzervační plán měl, krom bodů v tomto dokumentu jinde zmíněných, „consider the needs, abilities, and resources of connected people“ a „consultation with interested parties and connected people, continuing throughout the project“ a „opportunities for interested parties and connected people to contribute to and participate in the project“.⁵³

Shrnutí

Závěrem se můžeme ohlédnout zpět po všech chartách a dokumentech pohledem historických hřbitovů, abychom zjistili, které body jsou pro udržitelnost tohoto typu památek důležité a na jaké hlavní oblasti zájmu v rámci pohřebišť je nutné si dávat pozor. První bod se paradoxně netýká hřbitovů samotných, ale jejich okolí. Prakticky všechny charty označují kontext památek za klíčový při jejich chápání a vnímání. Samotné okolí pak může mít jakoukoliv podobu, ať se již jedná o skotské pahorky či newyorskou hustou a výškovou zástavbu. S tím je spojený další bod, a sice význam polohy místa v rámci městského a venkovského plánu. Důvod výběru místa hřbitova je jedním z důležitých zdrojů pro historické a sociální bádání a jeho poloha odráží historický vývoj sídla. Celkově je tedy klíčové zařadit ochranu historických hřbitovů do širšího okruhu městského a regionálního plánování a plánů využití území, aby byla zajištěna ochrana kontextu památky.

Pro samotné historické pohřebiště by pak měl být vypracován konzervační plán, který by měl zajistit kompletní zabezpečení, využití a prezentování objektů kulturní hodnoty. Před vypracováním samotného plánu by však měl být uskutečněn pečlivý průzkum lokace, který zdokumentuje fyzické památky, ale i jejich vztahy s okolím, postoje místních obyvatel k lokaci a v ideálním případě všechny možné informace, které

(52) ICOMOS, *The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites*, Quebec 2008, zásada 5.

(53) ICOMOS NEW ZEALAND, *ICOMOS New Zealand Charter for the Conservation of Places of Cultural Heritage Value*, Auckland 2010, čl. 14 a 15.

lze od různých původců získat. Na základě takto pečlivého průzkumu lze sestavit plán konzervace a následné péče. Konzervace by měla dbát především na koncepci a celkový plán hřbitova a na historickou a kulturní hodnotu jednotlivých hrobů. Následný management by měl obsahovat pravidelnou údržbu a monitoring objektů, ale také vegetace. Je nutné dojít ke kompromisu při ochraně kulturních objektů a organických součástí hřbitova. Hřbitov by měl také hrát aktivní roli v životě města jako místo klidu a rozjímání a měl by vytvářet alternativní prostor k trávení času. Tam kde to situace dovoluje, tj. na hřbitovech, které mají volnou kapacitu nebo to jejich kulturně historický kontext umožňuje, by neměly být pohřby zcela vyloučeny, jelikož kontinuálnost využívání přispívá k ochraně místa a jeho autenticity.

Nové struktury, ať se již jedná o nové hroby nebo například budovy technického zázemí, mezinárodní dokumenty v zásadě nezakazují, pokud bude jejich vzhled v souladu s celkovým duchem, formou a stylem místa. I historický hřbitov je tedy možno nadále aktivně využívat. Nové pohřbívání dokonce přispívá k udržitelnosti místa, jelikož jeho funkce vytváří veřejný i ekonomický zájem a hřbitov nadále plní svojí původní funkci, která je u kulturních památek vždy preferována. Správný plán konzervace by tedy neměl být vypracován dle sousloví „zamrzlý v čase“, ale dle teorie adaptabilního využití s ohledem na jeho kulturně historické hodnoty a funkci jeho uživatelů.